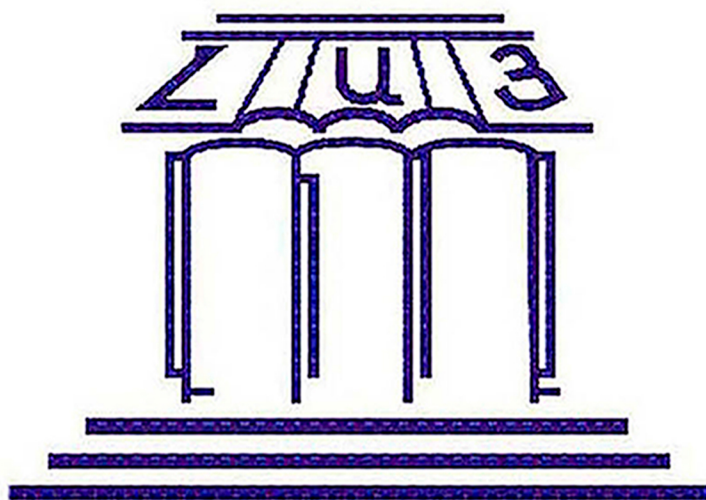

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

9921

655.2

5-97

2011

MB 2002

635.2

5-97

Ս. ԵՓՐԻԿ, Ե. ԴԱՆԶՈ

ՀԱՅԵՐԵՆ ՏԱՌԵՐԻ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ

(ԱՐՏԱՏՊՎԱԾ «ԳՐԱԿԱՆ ԹԵՐԹ»-ԻՑ)

ԹԵՐԵՎԱՆ 1934 ՀՈՒՆԻՍԻ 20

191.99

5-97

Անցյալ տարվանից Մարքսիզմ-Լենինիզմի Ինստիտուտի Հայերեն նշանադրերի բարեփոխման միջոցով քննել է հայերեն տառերի բարեփոխման մեր առաջարկները, իսկ այս տարվա մայիսի 28-ին վերջնականապես հաստատեց այն:

Այժմ, յերբ լուծված է հայերեն տառերի բարեփոխման խնդիրը մեր առաջարկության համաձայն, անհրաժեշտ ենք համարում մամուլի միջոցով նաև ընթերցողներին ծանոթացնել նրա հետ:

Այս հոդվածում տրված մեր տառերը, լուսանկարված են դժադրերնադրից: Այս տառերը գեոևս մայրեր չունեն, ձուլված չեն: Մոտ ապագայում կունենանք մեր տառերը նաև ձուլված: Անհրաժեշտ համարեցինք այս մասին հիշատակել այստեղ այն պատճառով, վոր լուսանկարի ու կլիշեյի միջոցով տրված տառը չի տալիս նոր տառերի ճիշտ ու պարզ ֆիզիկալը, այլ միմիայն ընդհանուր դադարար է տալիս աղագա հայերեն չրիֆտի մասին:

Հայերեն տառերը բարեփոխելու անհրաժեշտության խնդրի վրա առանձնապես կանգ չենք առնում, վորովհետև այս մասին լուրջ առարկություններ չկան:

Դեռևս 1924 թ. ՀՍՍՀ Լուսժողովում մատր ձեռնարկեց այս խնդրին և ապա մոտ 2 տարի հետո՝ սկսված աշխատանքն ավելի հիմնավոր ու բազմակողմանի կերպով շարունակեց Գիտ. և Արվ. Ինստիտուտը, վորը լուսարանեց և գծեց հայերեն տառերի բարեփոխության ուղիները:

Լ. Յաղուբյանի ուսանական անհամաձայն տառերի ժողովին առաջարկված մշակված տառերի վրա կանգ չենք առնի, վորովհետև նրանով աղագրություն կատարելը Մարքսիզմ-Լենինիզմի Ինստիտուտի կողմից արգելվեց: Այդ տառերի վրա կանգ չենք առնի լինելը

բարեփոխության հարցը լուծում էր բացասաբար: Լ. Յաղուբյանի ձուլված տառերը պատահականության ու կամայականության խոր կնիք էին կրում և վաղուց հիմնավորված չէին բացի խարուսիկ 35—45 տոկոս տրնտեման անհիմն խոստովից (տես «Խ. Հայաստան» № 74, 1933 թ., է. Յաղուբյանի հոդվածը):

Հայերեն գիրքն ու առհասարակ աղագրությունը պետք է վերջնականապես կուլտուրական տեսք, ձևավորվի բոլոր կողմերից վայելուչ և տեխնիկական բարձր յեղանակով: Խորհրդային աղագրության տեխնիկան արդեն աղագրեցել է, վոր գիրքը պետք է ունենա բովանդակությունը ներդաշնակ ձևավորում, մի կարևոր խնդիր, վոր միշտ ծառանում է հայերեն գրքի առջև՝ յեղած տառերի անսխառն ու հնացած վոճ ունենալու պատճառով: Յեղած տառերով հնարավոր չե այսօրվա հայերեն գրքին տալ թարմ վոճ, բովանդակությանը ներդաշնակ ձև, վորովհետև յեղած տառերը դժադրված են յեղել յեկեղեցական, պահպանողական ձևակերպում պահանջող գրքեր աղագրելու համար:

Վաղուց պետք է ասելինք մեր հրաժարված այդ տառերին, վորոնք թե՛ տեխնիկական ու թե՛ գեղարվեստական տեսակետից պակասավոր են և բարձր վորակ պահանջող հայերեն այսօրվա գրքին չեն կարող կուլտուրական տեսք տալ:

Հայերեն գրքի նոր պահանջը բաժարարելու, ընթերցման պրոգրեսիան բարձրացնելու նպատակով տրաղագրական աղագրելում կատարած մեր յերկարամյա աշխատանքների (գրաչարություն, գրքերի ձևավորում, նկարչություն) փորձից յերնելով ու հիմնվելով Գ. Յեղիլյանի, պրոֆ. Վ. Ա. Արտյոմովի ու Ա. Ա. Ռեֆորմատսկու (Մոսկվայի գիտահետազոտական և պոլիգրաֆիական

ինստիտուտների դրբի ձևավորման լարորատորիաների գիտ. աշխատողներ) հետադրողական ուսումնասիրությունների վրա՝ ձեռնարկեցինք հայերեն տառերի բարեփոխման աշխատանքներին՝ ղեկավարվելով հետևյալ սկզբունքներով:

1) Վերացնել տառերի միաձուլությունը, վոր նշանակում է՝ կանխել տառերի շփոթումն ապագրական սխալների այն մասը, վոր առաջ է գալիս տառերի միաձուլ պատկերներ ունենալուց՝ որինակ՝ բ բ ք, դ դ զ, ա տ, ո ո, չ չ չ հասարակում է Զ Զ Զ Զ Զ Զ Ի Ի գլխատառերում:

2) Հնարավորության ու անհրաժեշտության սահմանում կատարել տառատեղերի շարժում՝ մեր բառապատկերների ուժեղ կեղծմանը (ղիղ-զաղը) մեղմելու նպատակով:

3) Տառերի պարզացում՝ մաղաղ-ծերը մաքրելու միջոցով (թ ծ թ ճ ո):

4) Տպագրության միջոցին տառերի ջարդվելը կանխելու նպատակով տառերի յետ ու առաջ յեկած մասերի ձևավորումն այն հաշվով, վոր տառերն ապահով նստած լինեն լիտերի վրա՝ առանց ավելորդ լուսանցքներ

ա ո ո ո ո ո ո 2 ր— (միջին տողում) 8 տառ հինը՝ 6
բ գ դ զ զ յ չ չ չ չ չ չ 2 (վարին 2 տողում) 12 տառ հինը՝ 14
և է ծ ծ չ ճ ճ մ ն 1 ք (վերին 2 տառում) 11 տառ հինը՝ 9
ի խ կ վ փ ֆ (լրիվ 3 տողում) 6 տառ հինը՝ 8

Այս դասավորումից հետո յերբ համեմատում ենք լատիներեն ու հայերեն (հին) տառերը, տեղաշարժման հետևանքով ստացվում է հետևյալ միևնույն տեղատը):

Միջին տողի տառեր (ա ո ո ո ո ո 2 ր— (միջին տողում) 452—45,2 տողոս
(Նույնը հին դասավորությամբ 352—35,2 տողոս)
Նույնը լատիներեն տառերով 604—60,4 տողոս
վարի 2 տողում (բ գ դ և այլն) 159—15,9 տողոս
(Նույնը հին դասավորությամբ 256—25,6 տողոս)
Նույնը լատիներեն տառերով 46—4,6 տողոս
վերին 2 տողում (է ծ ն և այլն) 262—26,2 տողոս
(Նույնը հին դասավորությամբ 232—23,2 տողոս)
Նույնը լատիներեն տառերով 347—34,7 տողոս
լրիվ 3 տողում (ի կ խ և այլն) 127—12,7 տողոս
(Նույնը հին դասավորությամբ 160—16,0 տողոս)
Նույնը լատիներեն տառերով 3—0,3 տողոս

Մեր տեղաշարժած տառերն են՝ չբ, լք, թջ: Առաջին 2 տառը վարի 2 տողից տարված է միջին տողը, յերկրորդը 2 տառը նույնպես վարի 2 տո-

տայու տառանցքներում (ապրոշ), ուրինակ՝ մ ն ո ք ծ ծ և այլն:

5) Վերացնել տառերի սրանկյուն ու թեք ձևը և անցնել կլավիտր ուղղահայաց տառաձևին:

6) Վերացնել տպագրության միջոցին տեխնիկական թերությունները (ճնշում, մրով լցվել, կոտրվել և այլն):

7) Գրագեոմետրի մեջ անգրագետներ չստեղծելու համար հրաժարվել հայերեն տառերի ձևերի մեջ անծանոթ, նոր տառաձևեր մտցնելուց:

8) Կազմակերպել տառերի տեսակաշարք (գարնիտուրա):

9) Մասնալ այնպիսի տնտեսում, վոր չլինի ընթերցողների աչքի առողջապահության հաշվին:

10) Տառերը վոճավորել գեղարվեստորեն:

Հայերեն տառերի ուժեղ շարժումը մեղմելու և նրանց դրբը դեպի վեր տանելու կանոնին, չրիֆտի հիմնական կանոնին, բավարարություն տալու համար կատարել ենք մի քանի տեղաշարժումներ, վորից հետո հայերեն տառերն ընդունել են հետևյալ դիրքը.

պատկերը (հաշվումը կատարել ենք հայերեն ու գերմաներեն «կապիտալ»-ից վերցնելով 1000-ական տառ միևնույն տեղատը):

դից տարված է վերին 2 տողը, 3-րդ 2 տառը լրիվ կորսվածից կրճատվել և թողնվել միայն վարի 2 տողում: Այս թվերը պարզորեն ապացու-

ցում են, վոր մեր նոր տառերը մղվում են դեպի իդեալական համարված լատիներեն տառերի դասավորությունը: Այս մղումը բղիտում է չրիֆտի կանոններով ճշտելու և յեղած տառերը մեր կողմից սրբազրելու միջոցով:

Տեղաշարժման ժամանակ նկատվել է առնված նաև հայերեն տառերի գործածվելու հերթականության հանգամանքը: Մեր ստուգումները պարզեցին, վոր հայերեն տառերի գործածությունն ունի հետևյալ հերթականությունը՝ ա ն ր ո ի և ու մ յ կ ս ո ր թ պ ք փ հ և ր լ զ ջ ց դ չ ո զ ծ փ լ ճ ճ ժ ֆ (հաշվումը կատարված է հայերեն «կապիտալ»-ի վրա):

Տառերի տեղաշարժման նպատակն է բառապատկերների կախված մասերը մասամբ հավաքել (մեղմել զիդդ զաղը) և նրանց ծանրությունը գցել միջին ու վերին տողերի վրա այնքան, վորքան թույլ է տալիս հայերեն տառերի կազմությունը: Այսպիսի կառուցվածք ունեն լատիներեն նշանագրերով չարվող բառապատկերները: Այսպիսի յեղրակացություն են հանդում Գ. Եղիլյանի և պրոֆ. Արտյոմովի ուսումնասիրությունները: Ինչպես ժապավենաձև (ուսերեն), նույնպես և անընդհատ վայրկյալներում ներով (հայերեն) տառերը բառապատկերները ծայրահեղության աստիճանի յեն հասցնում ու միապաղարկություն ստեղծում:

Ինչպես վերացման հարցը մշակել ենք այսպես.

բ-ն ր-ի հետ չչփոթելու համար Արամյան տառի որինակով ր տարված է միջին տողը — Արամյանում յեղած տեխնիկական թերությունները վերացնելով, ք տառը տարված է վերին 2 տողը ձևաձևակցված:

Գ դ զ զ չառ վորոշ տարբերվում են իրարից, գ-ին տրված է ձեռագրի ձևը՝ վերացված է վերին գիծը, դ-ի վար իջնող վերջավորությունը կեղծ է, գ-ն դ-ից տարբերվում է. առաջինի գլուխը կլորացված է, իսկ յերկրորդի բացվածքը լայնացրած:

ա տ նույնպես Արամյանի որինակով տ-ին տրված է մեր գլխատառի ձևը, բայց տեխնիկական վերամշակման յենթարկելով:

ո ո յ իրարից տարբերվում են ո տառի դուրս գնացող գիծը ներս կեռելու միջոցով, վոր ապահովում է նրա գծիկը կոտրվելուց, վորով և տառապատկերը կմնա ամբողջական:

Չ չ չ տառերի չփոթվելը վերացված է տեղաշարժումների միջոցով՝ շ-ն տարված է միջին տողը, իսկ ջ-ն վերին 2 տողից կրճատված տեղավորված է վարի 2 տողում:

բ ծ ծ ն մաքրված են կոտրվող ավելորդ մաղաղներից, առանց վորոնց էլ տառերը չեն կորցրել իրենց ձևը:

մ ն տառերի կառուցվածքն այնպես է, վոր առանց լայն լուսանցք ունենալու նրանք նստած են լիտերի վրա ամբողջնպես և ապահովված են կոտրվելուց:

ս պ տառերը, ինչպես յերեկում է մեր լուսանկարից, բարեփոխված են (տես ասպարեզ բառը): Այսպիսով ավելի հեշտանում է բառապատկեր ստանալը: ս-ի գլխատառին նմանեցնելը բառապատկերում ստեղծում է մի կոնտրաստ, վոր ոգնում է բառը շուտ ընդգրկելուն (մեր բառապատկերներում հաճախ ունենում ենք մինչև 11 ուղիղ գծերով բառեր՝ որինակ՝ ասպարեզ, անաստան և այլն):

լ տառի ենք վերին 2 տողը յերկու պատճառով, նախ՝ վոր մեր լ-ն անհաջող ձև ունեցող տառերի թվին է պատկանում (փորձերի ժամանակ լ-ն շատ դեպքում կարգացվել է իրենից գիծ). և վարի տառերի շարքում ավելի կորցնում է իր պատկերը, իսկ տեղափոխելով տառը դարձել է կայուն ու չեղծված, և յերկրորդ վոր մեր աչքը սովոր է վերին 2 տողում լ կարգավ լատիներենում: Այսպիսով վարժություն ինդերն ապահովված է:

Չ Չ Չ Չ Յ Յ Ի Ի գլխատառերը շատ վորոշ տարբերվում են իրարից. նախկին դժվար ընթեռնելությունը վերացված է:

Լուսանկարից ու շարվածքից (հին տառը) յերեկում է և մեր հաշվումները հաստատում են, վոր մեր տառերն ապահովում են 17 տողոսից վոչ պակաս տնտեսում, միաժամանակ տառերի ձուլը մեծացած է, տառը խոշորացել (համեմատել ստորեկ տպված տառանկարները):

արգղեպէրթիլիսծկհծղծմյնչոչ
դշոսվսրցւփօֆնու
ԱՐԳՂՉԵԸԹԵԺԻԼԽԾԿԶԶԸՄՅՆՇՈԶ
ՊՋՌՍՎՏՐԿԻՓԲՈՅ

Սխալ և փոքրականորեն վնասակար ե-
փործել այդ Լուսնագր մեկնաբանել վորդես-
վերադարձ դեղի հինը,դեղի կուսակցութեան
մերժած «հարսացեալ» Լուսնագր: Այդ—
յերկու Լուսնագրերի միջև փոչ մի առնչություն
ն չկա: աստարեպ անսասան

վերադարձ վերադարձ

Մտալում Մ. Եփրեմի յով Ե. Դանչոյի

10-ի նոյ տառը

արգղեպէրթիլիսծկհծղծմյնչոչ
դշոսվսրցւփօֆնու

ԱՐԳՂՉԵԸԹԵԺԻԼԽԾԿԶԶԸՄՅՆՇՈԶ
ՊՋՌՍՎՏՐԿԻՓԲՈՅ

Սխալ և փոքրականորեն վնասակար ե-
փործել այդ Լուսնագր մեկնաբանել վորդես-
վերադարձ դեղի հինը,դեղի կուսակցութեան
մերժած «հարսացեալ» Լուսնագր: Այդ—
յերկու Լուսնագրերի միջև փոչ մի առնչություն
ն չկա: աստարեպ անսասան

վերադարձ վերադարձ

Մտալում Մ. Եփրեմի յով Ե. Դանչոյի

16-ի նոյ տառը

Բերենք մի քանի թվեր, վորոնք
ցույց են տալիս, թե մեր տառերով
տպագրութուն կատարելիս ինչ
տնտեսում է ստացւում:

Յերեանի բոլոր հրատարակչու-
թյունները 1934 թ. պլանով տպագր-
վելու յե 7.444 մամուլ, 7.800 մի-
ջին տիրաժով, վորից տնտեսւում է
1.265 մամուլ (17 տոկոսը), իսկ
2-րդ հնգամյակի վերջին տարւոյ
(1937 թ.) հրատարակչական պլա-
նով հրատարակվելու յե 16.800 մա-
մուլ, 10.000 միջին տիրաժով, վո-
րից կունենանք տնտեսում 2.887 մա-
մուլ: Այլ կերպ ասած մեր տառերը
գործածութեան հանձնելուց մեր ու-

նեցած թղթի ֆոնդով կարող ենք
լույս ընծայել 1934 թ. 1.265 մա-
մուլ ավելի, իսկ 1937 թ. 2.887 մա-
մուլ ավելի, քան տպագրում ենք
այժմյան տառերով: Սա մի այնպի-
սի խոշոր տնտեսում է, վոր մեր
հրատարակչական գործի ընդարձակ-
ման համար ահռելի դումարների և
նյութեղների տնտեսումից բացի, բա-
վական կմեղմի հրատարակչական
կարիքը, ուստի այս հանգամանքը
չենք կարող աչքաթող անել, մանա-
վանդ, վոր դրան հասել ենք վոչ թե
ընթերցողների աչքի ու ճաշակի հա-
կայի միջոցով:

արգղեպէրթիլիսծկհծղծմյնչոչ
դշոսվսրցւփօֆնու
ԱՐԳՂՉԵԸԹԵԺԻԼԽԾԿԶԶԸՄՅՆՇՈԶ
ՊՋՌՍՎՏՐԿԻՓԲՈՅ

Սխալ և փոքրականորեն վնասակար ե-
փործել այդ Լուսնագր մեկնաբանել վորդես-
վերադարձ դեղի հինը,դեղի կուսակցութեան
մերժած «հարսացեալ» Լուսնագր: Այդ—
յերկու Լուսնագրերի միջև փոչ մի առնչություն
ն չկա: աստարեպ անսասան

10-ի հին տառը

Տնտեսման մի այլ որինակ՝ «Խոր-
հրդային Հայաստան» լրագրերը նոր
տառերով կարող է ամեն որ 4 սյու-
նակ ավելի նյութ տեղափոխել նույն
թղթի վրա:

Նշանագրերի բարեփոխման հար-
ցերից մեկն էլ նրանց միջուկների
տառերի բարձրութեան չափի խըն-

արգղեպէրթիլիսծկհծղծմյնչոչ
դշոսվսրցւփօֆնու
ԱՐԳՂՉԵԸԹԵԺԻԼԽԾԿԶԶԸՄՅՆՇՈԶ
ՊՋՌՍՎՏՐԿԻՓԲՈՅ

Սխալ և փոքրականորեն վնասակար ե-
փործել այդ Լուսնագր մեկնաբանել վորդես-
վերադարձ դեղի հինը,դեղի կուսակցութեան
մերժած «հարսացեալ» Լուսնագր: Այդ—
յերկու Լուսնագրերի միջև փոչ մի առնչություն
ն չկա: աստարեպ անսասան

վերադարձ վերադարձ

Մտալում Մ. Եփրեմի յով Ե. Դանչոյի

8-ի նոյ տառը

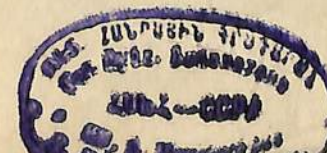
դիրն է: Ինչպես գիտենք այժմյան
տառերը դժված են 3 հալստար տա-
ղերի մեջ, վորի պատճառով հայե-
րեն տպագրութեան տողանցքները
լայն են, ցրիվ, այդ պատճառով էլ
հնարավոր չէ փոքր կեղեղի վրա
ստանալ ընթերցանութեան համար
մատչելի, դյուրին տառեր, մինչդեռ
մեր տառերում այդ խնդիրը լուծ-
ված է. այսինքն՝ միջին տողը լայ-
նացրված է. այսպես որինակ՝ վերի
և վարի տողերը դարձված են
3 3/4-ական իսկ միջին տողը 6 1/2 (16-ի
ձուլվածքի դեպքում), իսկ յատկեն-
րենի հարաբերութեան է 3 1/4-ական
վերին և վարի տողերը, միջին տողը
7 1/2: Կատարենք այս չափը հնարա-
վոր է լրիվ 3 տողում տառ չունենա-
լու պատճառով, նույնը ուսուրե-
նում, իսկ հայերեն տառերն այդ չա-
փով հնարավոր չէ բարձրացնել լրիվ
3 տողում տառեր ունենալու պատ-
ճառով (ի կ ի վ ի ֆ):

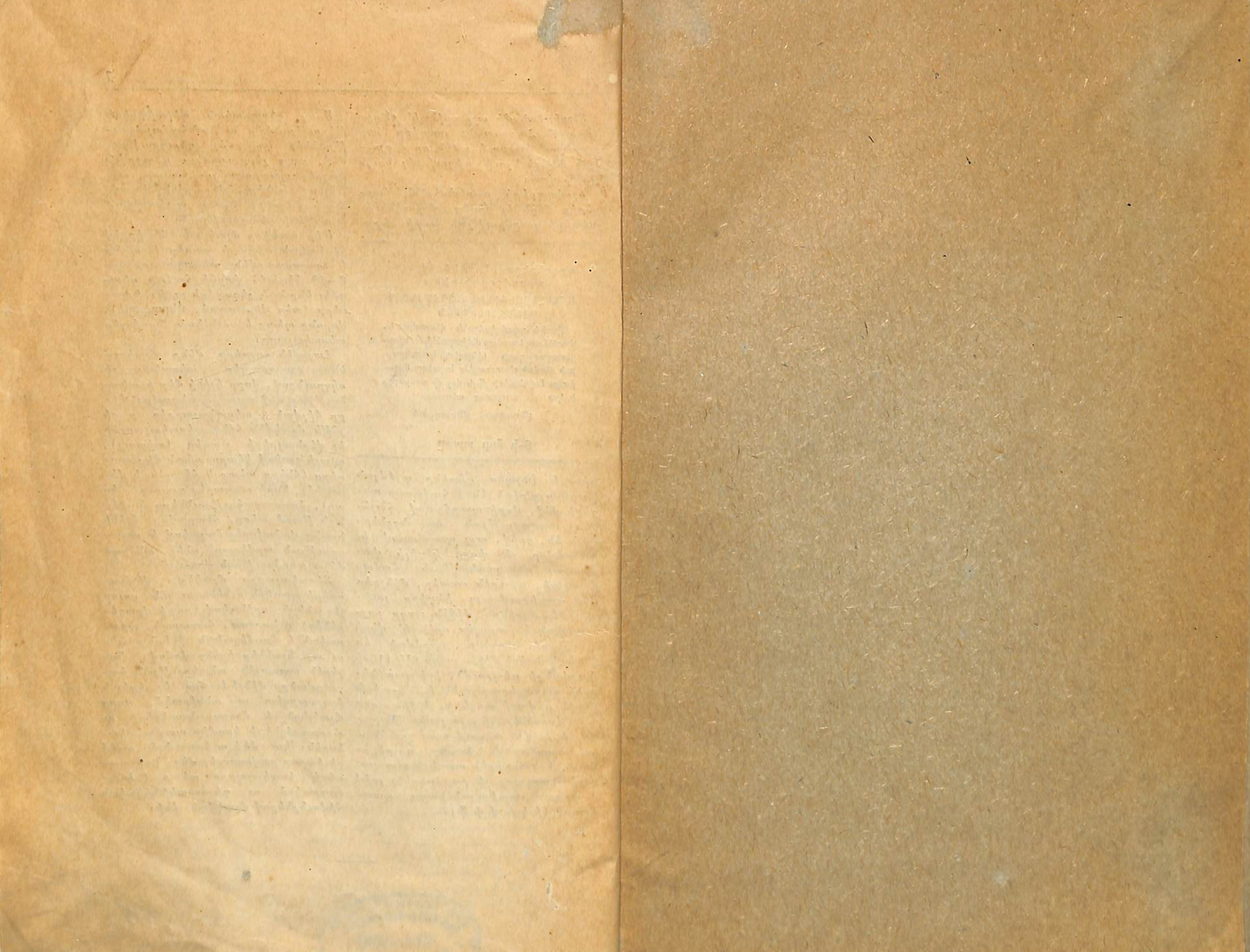
Սոսկ դժադրական տեխնիկական
թերություններ ու անհամաչափու-
թյուններ կան մեր դժադրութեան
մեջ, բայց յերբ տառերը դժադրվեն
մայրեր պատրաստելու համար, այդ
թերությունները կվերացվեն, վորով-
հետև մայրերի համար պահանջվում
է անթերի դժադրութուն:

Մեր տառերը մշակված են իրերի
հիմնական տեխնիկական և պետք
է պատրաստվեն տեսակաշարքով—
6—18 կեղեղի: փորձի համար դժա-
դրել ենք նաև չեղադիրն ու թավ տա-
ռերը (տես վերադարձ, վերադարձ),
վորոնք պետք է ունենան նույնպես
տեսակաշարք:

Հայերեն տառերը մենք մշակում
ենք բացառապես տեսակաշարքի
սկզբունքով, վորը կլինի մեր իրակա-
նութեան մեջ առաջին անգամը: Վե-
րը հիշված 3 տեսակաշարքից բացի
յեթե մշակվեն հինգ տեսակաշարքեր
էլ վերնագրերի տառեր (տիտուլ),
զգալի չափով կհարստանան մեր տա-
ռերը (հնեք պետք է հետզհետե վե-
րացնել, նորի ասպարեզ դալուց հե-
տո), հրատարակութեանը կունե-
նան թարմ տեսք, հնարավոր կլինի
նրանք վոճափորել ճաշակով և տպա-
գրութեան արվեստը դնել անհրա-
ժեշտ բարձրութեան վրա:

Տեսակաշարքը մշակելիս վերնա-
գրերի տառերն ունենալու յեն, բոլոր
ընդունելի որինակով (բացի վրացե-
րենից) զլխատառ, հասարակ, արա-
րական և հոմեյական թվանշաններ
ու այլ նշաններ իրենց վոճով: Հա-
յերեն տառային տնտեսութեան կա-
ռուցվածքը մինչևի որս էլ յեղել է
խայտադղեալ ու անօխտեմ, վորը
մշակված է ձուլարանատերերի ու
փորագրիչների կողմից պատահակա-
նորեն: Այդ ձևի աշխատանքն այժմ
չի կարող բավարարել մեզ: Նոր տա-
ռերի տեսակաշարքը պետք է կուլ-
տուրական ու գիտա-տեխնիկական
հիմունքներով մշակված լինի:

9921

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0082747

47